

179

KULTURSPÅR I TRÄD

Sara Flemberg 91/95

Kulturspår i träd

Att finna spår av mänsklig verksamhet i träd är inte alltför svårt. De flesta av oss har nog sett initialer och hjärtan inristade i trädstammar. Denna lust att visa att "jag var här" har funnits länge. Idag används framförallt betongväggar för denna verksamhet, men innan de fanns att klottra på var träd den plats som fanns tillgänglig att lämna sitt budskap på. Det finns många olika typer av människors märken i träd. När ett träd bläckas bildas övervallningar runt denna skada. Denna övervallningsved har varit utmärkt som ämnesved för redskapstillverkning, t.ex. till yxskaft. Detta medför att bläckningar ibland kan ha förekomma enbart med detta syfte. Genom dendrokronologi kan olika typer av bläckningar av träd dateras.

Barkbröd

Användningen av bark till mat lämnar också märken i träd som sitter kvar tills träden avverkas. Insamlingen av bark till föda hos den agrara befolkningen skedde oftast på försommaren när tallen savar. Klen slätbarkig tall fälldes, och barken skalades av. Efter torkning av barken kunde den rensas varefter den lakades ur i vatten för att kådsmaken skulle försvinna. Efter ytterligare en torkning krossades och maldes barken. Sedan urlakades mjölet en sista gång och efter det blandades det med annat mjöl och kunde sedan användas i bakningen. Samerna fällde inte tallarna de tog bark ifrån, utan barkade dem på rot och lämnade alltid en del av barken för att inte döda träden. Även samerna barkade träden på försommaren när träden savar. De skar ut flak av barken från stammen, lemna tallar med tunn bark valdes i första hand. Barken åts ibland färsk, men oftast torkades den varefter den stöttes sönder i småbitar.

Jakt

Vid jakt har olika typer av markeringar i träd använts. Dels kan bläckningar i träd visa olika fällors placeringar, dels kan en ristning i ett träd visa platsen för en särskilt lyckad jakt.

Stigmarkeringar

Som ledmarkering har tidigare bläckade träd använts. Bläckan, som ofta var av en handflatas storlek, blir så mycket ljusare än barken runt om att markeringen syns tydligt. När bläckorna finns på två sidor av ett träd är det sannolikt att de har markerat en färdväg. Denna typ av märken i träd har troligen varit vanliga och omnämns i flera olika reseskildringar från 1800-talet. När sådana träd står kvar kan de berätta både om färdvägar och genom dendrokronologi även om när bläckningen har skett (det vill säga när färdvägen har använts).

Skogsbruk

Skogsbruket har tidigare använt sig av bläckor för att visa ägo gränser och andra indelningar av skogarna. Rågångsbläckningar kan i smala skiften vara så tätt intill varandra att nästan hela skogen bläckas. Tidigare stämplades även alla de träd som skulle avverkas. Om ett träd stämplades av misstag kunde det hända att stämplingen togs bort genom ett djupt inhugg i stammen. Dessa märken kan finnas kvar ännu idag.

Fäbodanknutna textningar i träd

Fäbodväsendet startade undet medeltiden och har fortsatt in på 1900-talet. Fäbodriften var vanligast i Dalarna och Jämtland och det är också där det finns flest spår från denna verksamhet. Djuren (främst kor, får och getter) vallades hela dagen av vallkullor eller getare som hade till uppgift att se till att djuren fick tillräckligt att äta, att de inte åt på slåttermarkerna, och att djuren sedan kom hem till kvällen så att de kunde mjölkas. När vallkullorna kom till en lämplig plats med bra bete, stannade de där ett par timmar. Under denna tid lagade de mat, åt, handarbetade och hade tid över till annat. Då kunde det hända att de ristade in (texta) sina

initialer och eventuellt någor mer, till exempel årtal och årstid, på en tall i närheten. Initialerna skrevs med tre bokstäver, den sista var ett D för dotter respektive S för son. Det är dock ovanligt att män har gjort ristningar i träd eftersom det var kvinnor som vallade djuren. Det förekom emellertid ibland att män var ute med hästar i skogen och då kunde även de texta sina initialer. I vissa av textningarna anges även hur de har haft det, om det har varit ett kallt år till exempel. Vid textningen togs först barken bort på en del av trädet, detta gjordes med en hand- yxa som vallkullorna alltid hade med sig. Sedan kunde antingen yxan eller en kniv användas för att hugga in texten i trädet. Syftet med dessa textningar var inte enbart ett tidsfördriv, utan även att visa mot andra fåbodar och eventuella nybyggare att marken var upptagen. Platsen där vallkullorna stannade låg oftast intill en våtmark där djuren hade bra bete. Idag kan det vara svårt att tyda textningarna eftersom övervallningar döljer delar av texten. Många av dessa träd har huggits ner, men på myrholmar och andra ställen där skogsbruket låtit träden stå kvar kan man ibland hitta träd med text.

Träansikten

Samerna har ibland ristat in ansikten i tallar. Om placeringen av dessa tallar har varit vid vatten, har det ofta förekommit offer för gott fiske vid dessa träansikten. Andra tallar med ansikten inhuggna har varit offerplatser för jakt. I rengården kan träd med ansikten ha haft en funktion som skydd för renhjorden och som lyckogivare åt samerna.

Referenser

- Drake, S. (1918) Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800-talet. Uppsala
- Eriksson, F J. Hedberg, H. (1993) Kulturspår i skogslandskapet. Examensarbete nr 6 Norra skogsinstitutet
- Ernberg, V F. (1907) Skadan af bleckning å ståndskog. Skogsvårdsföreningens tidskrift
- Kolmodin, T. (1914) Folketro, seder och sägner från Pite Lappmark. Stockholm
- Laestadius, P. (1831) Journal för första året af hans trjenstgöring såsom missionaire i lappmarken. Stockholm
- Lundqvist, R. (1986) Gåsberget - en skogsbiologisk inventering i Kopparbergs län. Länsstyrelsen i Kopparbergs län, Naturvårdsenheten
- Lundqvist, R. (1990) Transtrandsfjällens skogar en naturvärdesinventering av vårt sydligaste fjällområde. Länsstyrelsen i Kopparbergs län, Miljövårdsenheten
- Niklasson, M. (1995) Bark som människoföda ur agrart och samiskt perspektiv.
- Oldhammer, B. m.fl. (1990) Dalaskogen - till minne? Naturskyddsföreningen i Dalarna
- Olsson, A . m.fl. (1992) Kulturmiljövård i skogen. Skogsstyrelsen
- Skoglund, H J. Dialekt-, ortsnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM)
- Zackrisson, O. (1979) Dendroekologiska metoder att spåra tidigare kulturinflytande i den norrländska barrskogen. Fornvännen 74
- Zetterstedt, J W. (1833) Resa genom Umeå Lappmarker i Vesterbottens Län, förrättad år 1832. Örebro
- Ågren, J. (1983) Dendroekologisk undersökning av Domarvägen mellan Arjeplog och Jokkmokk. Fornvännen 78